

ПОНЯТТЄВО-ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ АПАРАТ ТА ПІДХОДИ ДО КЛАСИФІКАЦІЇ ТУРИСТИЧНО-РЕКРЕАЦІЙНИХ РЕСУРСІВ

В статті розкрито поняттєво-термінологічний апарат дослідження туристично-рекреаційних ресурсів. Проаналізовано основні підходи до їх класифікації: сутнісний, діяльнісний, атрактивний, ціннісний, функціональний, еколого-економічний. Визначено їх переваги та недоліки, а також можливості їх уніфікації.

Детально охарактеризовані особливості, структура та можливості експлуатації природних, історико-культурних, соціально-економічних та інформаційних ресурсів. Розроблено схему структуризації ресурсів. Визначено провідні умови використання туристично-рекреаційних ресурсів

Ключові слова: туристично-рекреаційні ресурси; природні ресурси туризму; класифікаційні підходи; структура туристично-рекреаційних ресурсів.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Для проведення будь-якого наукового дослідження визначальним є впорядкування, систематизація та розкриття змісту основних термінів, понять і категорій, які входять до поняттєво-термінологічного апарату тематики.

Для належного розвитку туризму на будь-якій території важливого значення мають туристично-рекреаційні ресурси, які є основною передумовою та метою організації подорожей. Внаслідок цих обставин вони зумовлюють і визначають найважливіші показники туризму, такі як кількість туристів, ціну на послуги, географію подорожей, їх сезонний розподіл, тривалість перебування та інше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Структура туристичних ресурсів достатньо добре розроблена і представлена в літературі в працях М.А. Ананьєва, О.О. Бейдика, Н.П. Зачиняєва, В.О. Квартальнова, М.П. Крачила, О.О. Любіцевої, С.І. Поповича, І.В. Смалья, В.Ф. Кифяка та багатьох інших.

Виклад основного матеріалу. Рекреаційно-туристичні ресурси – це об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, соціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення й впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів, їх спеціалізацію та економічно-ефективних; сукупність природних, природно-технічних, соціально-економічних комплексів та їх елементів, що сприяють відновленню та розвитку фізичних і духовних сил людини і її працездатності та за сучасної й перспективної структури рекреаційних потреб і техніко-економічних можливостей використовуються для прямого і опосередкованого споживання та надання рекреаційно-туристичних й курортно-лікувальних послуг.

Під рекреаційно-туристськими ресурсами О.О. Бейдик пропонує розуміти об'єкти та явища природного, природно-антропогенного, со-

ціального походження, що використовуються для туризму, лікування, оздоровлення та впливають на територіальну організацію рекреаційної діяльності, формування рекреаційних районів (центрів), їх спеціалізацію та економічну ефективність. У гіперблоці рекреаційно-туристських ресурсів він виділяє природні, природно-антропогенні, суспільно-історичні РТР та окрему групу – об'єкти рангу суперточка-тур

Класифікація є науково-методичним прийомом з упорядкування інформації за певною ознакою. Якщо таких ознак не одна, а декілька, тоді мова йде про типологію. Найчастіше відомі в науковій літературі системи упорядкування інформації з туристсько-рекреаційних ресурсів є класифікаціями, і побудовані вони переважно за сутнісною ознакою, тобто вони відбивають якісні відміни. Такий класифікаційний принцип є найпростішим і зрозумілішим, оскільки одразу ділить всю наявну інформацію на кілька великих класів, де кожен з виділених класів має власну внутрішню структуру [1].

У "Туристському термінологічному словнику" наведене таке трактування туристичних ресурсів: "ресурси туристичні – природні, історичні, соціально-культурні об'єкти, з об'єктами туристичного показу включно, а також інші об'єкти, здатні задовольняти духовні потреби туристів, сприяти відновленню та розвитку їх фізичних сил. Туристично-рекреаційно ресурси є доступними для ознайомлення і використання незалежно від форми власності, якщо до того немає законодавчо накладених обмежень. Природні та антропогенні геосистеми, тіла та явища природи, артефакти, які мають комфортні властивості і споживчу вартість для рекреаційної діяльності і можуть бути використані для організації відпочинку та оздоровлення певного контингенту людей протягом фіксованого часу за допомогою технології та наявних матеріальних можливостей"

[4].

Як бачимо трактування поняття "туристичні ресурси" достатньо широке, тобто, номенклатура туристичних ресурсів практично безмежна. Поняття "туристичні ресурси" і "рекреаційні ресурси" в окремих дослідженнях використовуються як синоніми, оскільки туристичні ресурси є мобільною формою рекреаційної діяльності. В основі визначення вказаних понять лежить розуміння термінів "рекреація" і "туризм", які є суспільними явищами з тривалою історією, проте які до цього часу не мають однозначного трактування. Є багато визначень, що розкривають їх різноманітні сторони та аспекти, проте єдиний підхід відсутній. Існують думки, що "туризм здійснюється в межах рекреаційної основи" та, що "рекреація – компонент туризму", або що між цими поняттями немає принципових відмінностей.

А.М. Сазикін [7] приходять до висновку, що термінологічна плутанина у цій сфері виникла внаслідок вживання терміну "рекреація" відповідно до його трактування в англійській літературі як сукупності явищ і процесів, пов'язаних з відновленням сил в процесі відпочинку і лікування, де досить поширеним є вживання понять "recreation and tourism", що варто розуміти як відпочинок і туризм. В той час у вітчизняній науці рекреація охоплює сукупність різних видів людської діяльності у вільний час, спрямованої на відновлення сил і задоволення широкого кола особистих і соціальних потреб. Розрізняють три форми використання часу, відведеного на рекреацію – туризм, лікування/оздоровлення та відпочинок. Відповідно до такого розуміння, вираз "рекреація і туризм", що постійно зустрічається в сучасній літературі, та виділення "рекреаційного туризму" є не зовсім вірним, та в традиційному розумінні цих термінів є тавтологією. У вітчизняній літературі міцно склалося уявлення що рекреація і туризм поняття близькі, в більшості публікацій тотожні. Всі терміни, що включають слово "рекреаційний" орієнтовані на питання пов'язані з туризмом чи відпочинком взагалі.

Закон України "Про туризм" визначає туризм як тимчасовий виїзд особи з місця постійного проживання з оздоровчою, пізнавальною, професійно-діловою чи іншою метою без здійснення оплачуваної діяльності в місці перебування, а туриста як особу, що здійснює подорож Україною або до іншої країни з не забороненою законом країни перебування метою на термін від 24 годин до одного року без

здійснення будь-якої оплачуваної діяльності і з зобов'язанням залишити країну чи місце перебування у зазначений термін [8].

Це дає розуміння того, що надзвичайно складно дати універсальні визначення рекреації, туризму та відповідно рекреаційно-туристичним ресурсам, вони змінюються залежно від контексту і завдання дослідження. Досі не існує єдиного міжнародного термінологічного стандарту з даної тематики, немає єдиного підходу до визначення цих понять і їх межі досить розмиті. В реальних умовах рекреацію і туризм найчастіше важко розмежувати.

Існує кілька областей перетинання сфер функціонування рекреації та туризму. З одного боку, рекреація може здійснюватися як на території постійного місця проживання людини (без переміщення із звичайного середовища існування), так і за її межами, коли суб'єкт незалежно від виду відпочинку потрапляє в категорію "турист", а з іншого боку туризм може здійснюватися не лише як відпочинок, а й з професійно-діловою метою, при чому на сучасному етапі масштаби ділового туризму значно зросли.

Вивчення туризму і рекреації розширилося і переплелось в понятійному апараті й методичному інструментарії, теоретична лінія між ними стала нечіткою. Разом із цим з'являється і необхідність розглядати рекреаційні і туристичні ресурси у комплексі як ресурси для різних видів діяльності під час дозвілля, а не як такі, що включаються до складу одне одного. Це два самостійні поняття, що мають свою сферу вживання, обумовлену завданнями дослідження, та можуть певним чином переплітатися.

З огляду на це, використання поняття "рекреаційно-туристичні ресурси" дозволяє включити всю (чи майже всю) сукупність компонентів та умов природи та соціокультурних явищ певної території, пов'язаних з відновленням сил людини та задоволенням її фізіологічних і соціальних потреб та які можуть сприяти розвитку туризму на цій території.

Туристично-рекреаційні ресурси (ТРР) — це об'єкти та явища природного й антропогенного походження, які можна використовувати з метою відпочинку, оздоровлення і туризму кількісно обмеженого контингенту людей у фіксований час за допомогою наявних матеріальних можливостей. Кількісно туристично-рекреаційний потенціал території вимірюється як співвідношення між фактичною і максимально можливою чисельністю туристів, здат-

них відпочивати на цій території у визначений проміжок часу з урахуванням місткості та пропускнуго потенціалу наявних рекреаційних ресурсів та інфраструктури.

У структурі ТРР поділяються на:

- природні;
- історико-культурні;
- соціально-економічні;
- інформаційні ресурси.

Природні ресурси – це навколишнє середовище з наявними природними об'єктами (річки, ставки, ліси), що мають рекреаційні властивості, та ареалами малозмінених людиною природних екосистем. Дані ресурси мають комфортні властивості для рекреаційної діяльності.

Варто розрізнити природні ресурси по характері залучення в туристичну діяльність:

1) природні ресурси, які можуть сприйматися зором, наприклад, пейзажі, захід або схід сонця, мальовничий ландшафт.

У цьому випадку можна говорити про екологічний туризм, тому що туристично-рекреаційна діяльність на них негативно не впливає;

2) природні ресурси, які використовуються без їхнього прямого споживання. Наприклад, лісові масиви деградують від постійного відвідування туристами; від тісноти на традиційних приморських курортах, наприклад, в Італії, погіршується склад води й забруднюється узбережжя;

3) природні ресурси, які безпосередньо використовуються в туристичній діяльності. Нераціональне використання може привести до практично повного їхнього виснаження й навіть зникнення

Історико-культурні ресурси – це об'єкти та явища матеріальної і духовної культури життєдіяльності народу на території його історичного розвитку. До цього виду ресурсів належать пам'ятки історії (фортеці, вали тощо), матеріальної культури (традиційне бойківське, гуцульське житло, млини, колиби, продукція народних ремесел (ліжники, кераміка, різьба по дереву, вироби з лози тощо), сакральної архітектури (монастирі, церкви, каплиці, старожитні пам'ятні хрести тощо), духовної культури (побутові та культові обряди й народні традиції). Загальна кількість архітектурно-історичних пам'яток в Україні становить 50 тис. об'єктів, їх цінність та чисельність у межах областей істотно різняться.

Соціально-економічні ресурси – це історично сформована система розселення, типи і розміри поселень, традиції народної забудови,

традиції культури місцевого населення, соціальний клімат та ставлення автохтонів до приїжджих тощо.

Інформаційні ресурси – це інформація про територію, її історію, культуру, природу і людей, яку турист отримує в офісі оператора туризму (турфірми) чи збирає самостійно для того, щоб прийняти рішення й вибрати якийсь один з пропонованих варіантів відпочинку у певній місцевості.

Саме наявність та територіальна локалізація перш за все природних та культурно-історичних ресурсів визначає туристсько-рекреаційну спеціалізацію певних територій.

Туристична діяльність на певній території розвивається на основі тих ресурсів, які існують чи можуть бути задіяні або створені в країні чи регіоні.

Сукупність рекреаційних ресурсів певної території, які можуть бути використані в рекреаційній діяльності, формує природно-рекреаційний потенціал території – можливість території, району, країни надати рекреаційні послуги з відновлення здоров'я, повноцінного відпочинку та туризму відповідно до потреб суспільства і рівня розвитку продуктивних сил.

Туристичні ресурси – закономірні поєднання компонентів природи, соціально-економічних умов та культурних цінностей, які придатні для створення туристичного продукту і виступають як передумови задоволення туристичних потреб людини та організації господарського комплексу, що спеціалізується на туристичному обслуговуванні населення [3].

Туристичні ресурси згідно іншої класифікації можна поділити на чотири групи: природні ресурси; культурно-історичні ресурси; соціальні умови та ресурси; економічні умови та ресурси [6].

Природні ресурси туризму – це компоненти природного середовища та їх територіальні поєднання, які володіють сприятливими для туристичної діяльності властивостями і за допомогою існуючих технологій та матеріальних можливостей служать чи можуть служити основою для організації лікування, оздоровлення, відпочинку, туризму тощо.

До природних ресурсів території відносять унікальні явища природи, клімат як ресурс, ліси, гори, ріки, акваторії морів, рибальські та мисливські угіддя, печери, водоспади, скелі, заповідники, лікувальні й мінеральні води, лікувальні грязі, рослинний і тваринний світ тощо.

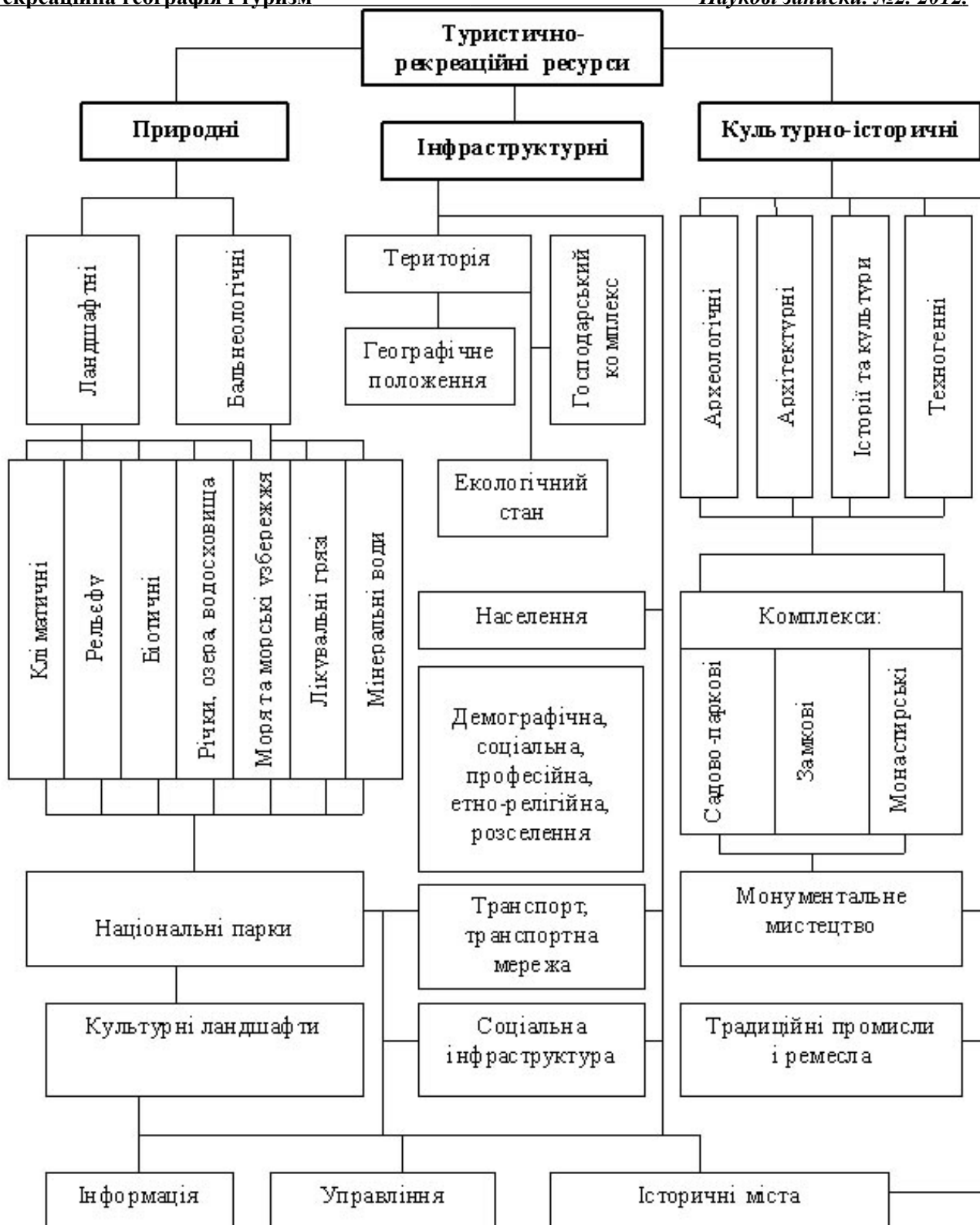

Рис. 1. Класифікація туристично-рекреаційних ресурсів (сутнісний підхід)*

Поняття "природні туристичні ресурси" широко використовується в науковій літературі. Його суть розкривається при розгляді відповідних елементів природи в певному відношенні до інтересів і потреб туристів.

Під "природними туристичними ресурса-

ми" в сукупності з природними умовами розуміють навколишній матеріальний світ, взятий у відношенні до людського суспільства. Вони поділяються на кліматичні, флоро-фауністичні, бальнеологічні, ландшафтні, водні тощо. Кількість їх видів, об'єм та можливості вико-

ристання суспільством постійно змінюються, адже природні ресурси надзвичайно різноманітні за складом і властивостями, що визначило різноманіття існуючих показників їх кількісної і якісної оцінки [2].

Історико-культурні туристичні ресурси включають історичні, археологічні, архітектурні, етнографічні об'єкти та заклади культури, що представляють історичне та культурне минуле країни і є засобами задоволення духовних потреб та психо-фізіологічного відновлення людини. Основними характеристиками таких ресурсів є цінність, привабливість та пізнавальний потенціал. До них належать: музеї, пам'ятники і пам'ятні місця, пов'язані з історичними подіями, життям і діяльністю видатних представників науки, техніки, культури, а також унікальні архітектурні та етнографічні об'єкти тощо.

Соціальні умови та ресурси – це соціальні елементи, які можуть використовуватись в туристичних цілях: для відпочинку, оздоровлення і розвитку людини.

Економічні умови та ресурси – це економічні елементи, які використовуються для забезпечення реалізації туристичних цілей (транспортна доступність, наявність туристичних підприємств, трудових ресурсів, розвиненість соціальної інфраструктури, вигідність економіко-географічного положення тощо) [5].

На сучасному етапі розвитку та взаємодії суспільства і природи проявляється в усвідомленні необхідності планомірного використання природних багатств та збереження природного середовища як такого, що постачає ресурси для економічного розвитку території, в тому числі і можливості для організації туристичної діяльності, та для задоволення зростаючих потреб суспільства в рекреації. Все більше усвідомлюється той факт, що туризм може впливати на навколишнє середовище як негативно так і позитивно, не тільки не погіршувати стан навколишнього середовища, а й перетворюється на його захисника. Це останнім часом досить активно проголошується на міжнародному рівні в межах концепції сталого розвитку.

Наведені поняття і підходи до побудови

класифікації туристично-рекреаційних ресурсів показують, що вони є багатоаспектними і підкреслюють складність і неоднозначність поняття "туристичний ресурс" при його видимій зрозумілій простоті.

Різноманітність туристично-рекреаційних ресурсів зумовлює необхідність їх класифікації. До класифікації туристичних ресурсів можна застосовувати такі підходи:

- 1) сутнісний (за предметною сутністю ресурсів);
- 2) діяльнісний (за характером використання в туризмі);
- 3) атрактивний (за мірою та формою залучення до туристичної діяльності);
- 4) ціннісний, ґрунтується на унікальності даного ресурсу;
- 5) функціональний, базується на неповторності туристичних умов і ресурсів в поєднанні з комплексністю їх використання;
- 6) еколого-економічний (за споживчою вартістю ресурсу).

Розглянемо класифікацію туристичних ресурсів за сутнісним підходом (Рис.1.), який, на думку автора, відображає туристично-ресурсний потенціал. Вона ґрунтується на виділенні трьох груп територіально-рекреаційних ресурсів: природні, інфраструктурні, культурно-історичні, які в свою чергу поділяються на певні види ресурсів.

Висновок. Враховуючи існуючі підходи до класифікації, вважаємо за доцільне додати до класифікації туристично-рекреаційних ресурсів ще такі: історичний (це дозволяє класифікувати ресурси за часом їх виникнення), синтемний (класифікація ресурсів за взаємо-узгодженістю зв'язків у системі), синергетичний (виявлення зв'язків та сукупної дії чинників, які посилюють ефект від застосування туристично-рекреаційних ресурсів у туризмі), що даватимуть можливість в умовах зростаючої глобалізації, загостренні екологічних проблем та конкуренції за певні види ресурсів широко-аспектно оцінювати туристично-ресурсний потенціал території та розробляти заходи з раціонального їх використання.

Література:

1. Бейдик О.О. Рекреаційно-туристські ресурси України: Методологія та методика аналізу, термінологія, районування. / О.О.Бейдик. – К. : ВПЦ Київський університет, 2001. – 395 с.
2. Гетьман В.І. Природні лікувальні ресурси Українських Карпат у контексті сучасного стану вітчизняної курортної справи / В.І. Гетьман // Краще знання. Географія. Туризм. – 2003. – № 2. – С. 6-11.
3. Кузик С. Класифікація туристичної діяльності / С. Кузик // Вісник Львівського університету. Серія геогр. 2010. – Вип. 38. – С. 167–173.

4. *Лугова О.І.* Туристичні ресурси України / *О.І.Лугова* // Збірник наукових статей. – Київ, 1996. – С. 257-259.
5. *Любіцева О.О.* Туристичні ресурси України: навч. пос. / *О.О.Любіцева, Є.В. Панкова, В.І. Стафійчук* – К. : Альтерпрес, 2007. – 369 с.
6. *Стойко С.М.* Карпатам зеленіти вічно / *С.М.Стойко*. – Ужгород : Карпати, 1977 – 280 с.
7. *Сазыкин А.М.* Полевые заметки географа о проблемах терминологии в рекреационной географии и туризме / *А.М.Сазыкин* // Материалы региональной научно-практической конференции Дальтур-2001, 16-17 мая 2001 г.- Владивосток, 2002. – С. 306-310.
8. Закон України «Про туризм» [Електронний ресурс]. Режим доступу: <http://zakon.rada.gov.ua/>.

Резюме:

Симочко. А. ПОНЯТИЙНО-ТЕРМИНОЛОГИЧЕСКИЙ АППАРАТ И ПОДХОДЫ К КЛАССИФИКАЦИИ ТУРИСТСКО-РЕКРЕАЦИОННЫХ РЕСУРСОВ.

В статье раскрыты понятийно-терминологический аппарат исследования туристско-рекреационных ресурсов. Проанализированы основные подходы к их классификации. Исследованы их плюсы и минусы, а также возможности их унификации.

Детально характеризованы особенности, структура и возможности эксплуатации природных, историко-культурных, социально-экономических и информационных ресурсов. Разработано схему структуризации ресурсов. Определено основные условия использования туристско-рекреационных ресурсов.

Ключевые слова: туристско-рекреационные услуги, природные ресурсы туризма, классификационные подходы, структура туристско-рекреационных ресурсов.

Summary:

A.V. Symochko. CONCEPTUAL-TERMINOLOGY AND APPROACHES TO THE CLASSIFICATION OF TOURIST AND RECREATIONAL RESOURCES.

In the article exposed concept-terminology vehicle of research of tourism-recreational resources. The basic fittings are analysed for their classification. Their pluses and minuses, and also possibilities of their standardization, are investigational.

Under "natural tourist resources" in an aggregate with natural terms understand outward financial things, taken in attitude toward human society. They are divided into climatic, floro-faunistic, balneological, landscape, hydroresources and others like that. The amount of their kinds, volume and possibilities of the use society, change constantly, in fact natural resources are extraordinarily various after composition and properties, that defined the variety of existent indexes them quantitative and high-quality estimation.

Historical-culture tourist resources are included by historical, archaeological, architectural, ethnographic objects and establishments of culture, which present historical and cultural the pas of country and are facilities of satisfaction of spiritual necessities and physical-physiology renewal of man. Basic descriptions of such resources is a value, attractiveness and cognitive potential.

Social terms and resources are social elements which can be used in tourist aims: for rest, making healthy and development of man. Economic terms and resources are economic elements which are used for providing of realization of tourist aims (transport availability, presence of tourist enterprises, labour resources, developed of social infrastructure, advantage, economical-geographical position and others like that). Features, structure and possibilities of exploitation of natural, historical-culture, socio-economic and informative resources, characterized by in detail. The chart of structural of resources is developed. The basic terms of the use of tourism-recreational resources are certain.

Keywords: tourism and recreation resources, natural resources, tourism classification approaches, the structure of tourism and recreational resources